

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 64

Fylke: Oppland

Tilleggsspørsmålnr.

Herad: Sør-Aurdal

Emne: Død og begravelser

Bygdelag: Hedalen

Oppskr. av: G.A. Brager

Gard: Brager

(adresse): Hedalen-Valdres

G.nr. 95 Br.nr. 8

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

Egen gransking og undersøkelser hos en rekke gamle innen bygda.

SVAR

- Nr. 1 Det var vidt forskjellige varsler for døden. Disse fulgte de levende med i, og betraktet dem som en selvfølge. For å nevne noen av de mest alminnelige så var det besøk av rev inntil husene, og skrik fra denne. Svart hakkespett som holdt seg nær garden, og gjerne så nær at den hakket i veggene. Når det på fjøset ble født lam med merkelig farge eller lignende, da sa de at det var "feigdalam". Det kunne høres smell fra ting inne husene, drypp fra taket, merkelige lyder ute og inne. Disse varsler kunne vise seg, eller høres kortere eller lengere tid før dødsfallet, helst var det like før noen falt fra. De gamle mente det var av stor betydning å merke seg disse, da en derved kunne forutsi hendelsene. Alt i forbindelse hermed tok en bred plass i deres bevissthet og markerte tydelig den nedarvede tro på mer eller mindre metafysiske innslag innenfor tilværelsen. For de aller fleste virket dette trist og hemmende, det var forbundet med en viss angst for det som kunne komme til å hende dem.
- " 2 Det var vanlig mening enkelte steder, men her tror jeg ikke det har forekommet, ihvertfall har jeg ikke kommet over noe som tyder på dette.
- " 3 Det blir fortalt at enkelte "kloke koner eller menn" kunne forutsi enkelte ting som indirekte tydet på at enkelte skulle falle fra. Men det blir fortalt at dette var et område de aller fleste holdt seg borte fra, og det var derfor meget få tilfelle av slik tyding. Noen var det da likevel som hadde kommet med forutsigelser, med mer eller mindre heldig utfall.

Nr. 4 Det viser seg å være forskjellige meninger om dette. Enkelte mener at hvem som helst hadde slike muligheter, mens andre mener at de var forbeholdt bare noen enkelte, eller da i særlig grad slike. En kan da gå ut fra at de aller fleste regnet med at de hadde mulighet for å komme over varslere. Og hadde de først opplevet noe som tydet på dette, pleiet de villig denne egenskap, og forsøkte legge mest mulig vekt i den. Det var også en viss dragelse mot å kunne bli innviet i slike okulte hemmeligheter. Selv om det fulgte frykt med varslere om hendelser av en slik art, betraktet de gjerne en eller annen av dem som i særlig grad eiet en slik evne som en av de fremste. Det lå en egen "mystikk" over disse som de gjerne merket seg. Her i bygda finnes eksempler på dette, selv om det her var i mindre omfang enn andre steder. Gjerne falt dette sammen med forskjellige former for "sannsigelser" eller trolldom. Dette med hendelser i forbindelse med svarteboka kommer her inn.

- " 5 Det skal visnok ha vært en slik antakelse, men ikke på den måte som her er nevnt. Her er da dette ikke beviselig forekomst, bare en spredt antakelse som muligens stammer fra andre steder.
- " 6 Noe i likhet med dette har det ikke vært mulig å registrere her.
- " 7 Nei, det foreligger ikke noe om. Det var bare vanlig at den syke ble anbragt på en best mulig måte, f.eks. i den beste senga, hadde de beste klær o.l.
- " 8 Ikke annet enn for å få det best mulig ut fra hensynet til den syke.
- " 9 Det har neppe forekommet her. Det forekommer da meg at jeg har hørt sagt at dette med å åpne døra skal ha forekommet, men det foreligger ikke noe sikkert som tyder på det.
- " 10 Dette med å sende bud på presten var meget alminnelig, men da før selve døden nærmet seg. Nesten alltid var det besøk av presten, og denne forrettet da nåverden, i eldre tid tror jeg nesten alltid med skriftemål. At de hentet presten i dødsøyeblikket var ikke vanlig, og heller ikke mulig. Derrimot var det alltid slik at når døden nærmet seg skulle alle

20181

innen famelien være tilstede, de skulle være ved senga når livet ebbet ut. Var den døende ved bevisshet tok han gjerne avskjed med sine. Dette er en avgjort skikk som har holdt seg helt ned til våre dager. Mye kunne berettes om det som hendte i avskjedsstunden. Det som da hendte ble ikke glemt av de pårørende. Visse påbud eller påminnelser viste seg å bli avgjørende.

" I2 Det var nok flere som ble budsendt, men det var da gjerne på et tidligere tidspunkt. Når vedkommende først var klar over at døden nærmet seg, var det ett eller annet som en måtte ta stilling til, og derved få ordnet i forholdet til de etterlevende. Vi har således eksempler på at overtagelse av gård eller andre eiendeler ble ordnet, og det ble formet ønsker og advarsler til de nærmeste. Videre var det uoppgjort som tynget. Like før døden ble alt så levende. Mangt ble da rettet på. Ved dødens port fortonet alt seg på en helt annen måte, og det kan trygt sies at her ble vunnet mange moralske seiere. Skyldfølelse, oppgjør med mennesker og Gud, slik fortonet det seg i de aller fleste tilfelle.

" I3 Ja, det har forekommet, selv om det ikke er å betrakte som det vanlige. De aller fleste holdt seg fra dette, og det av flere grunner. En av grunnene var sikkert den at det falt tyngre slik på forhand å drøfte det tunge og triste. Selv om den som befant seg foran døden nok tenkte på dette, fant han det rett, ut fra hensynet til de sørgende, ikke å gjøre dette. Her blir fortalt om at Ole Flaten på forhand ordnet med slike ting, og det før han ble syk. På garden Fønhus laget bonden Arne Fønhus selv sin likkiste. Den var av 3 toms plank. Vanligvis ble kista laget av 1 toms bord, og det er sikkert med en egen hensikt denne valgte å nytte så tykke materialer. Han laget kista på et forholdsvis tidlig tidspunkt, og han anbragte den på 2 passende krakker som var laget til dette, og den fikk plass på stabburet der på garden. Om sommeren lå han i den når de kvilte dugurd. Dette med å lage sin egen kiste var ikke så helt sjeldent. Her i bygda ble kistene i gamle dager alltid laget av en i famelien eller av bygdesnekkere. Det var da gjerne noen bestemte som holdt på lage likkister. Som vanlig skaffet de pårørende materialer til kista.

Handverkeren var da gjerne med når disse ble tatt ur

De saget til i passende lengder, og de kjørte så bort til stedet der handverkeren bodde. Det ble tatt mål av den døde for å få kista passende. De som laget likkister var flinke handverkere som ydet sitt beste. Det ble betraktet som en plikt å utføre godt arbeide. Kistene hadde stort sett samme fasong som de nåværende, bortsett fra at de var noe bredere og derved kanskje litt høyere for å motstå trykket. I gamle dager var kistene svarte. De laget denne farden av kjørnrøk blandet i limvann. Det har ikke vært mulig for meg å få bragt på det rene hvordan naglene var i de aller eldste kister som er tatt opp på kirkegården her, men de var da smidde, antakelig bare noen spiker som ble festet lokket med. Senere kjøpte de skruer, disse hadde form som et kors. Det ble nytttet 4 eller 6 slike. Hedalens stavkirke er en av de aller eldste her i landet, og her har det i årenes løp vært gravlagt en mengde mennesker, og under vidt forskjellige forhold. Gravsted har det vært her før kirken ble bygget for 800 år siden. Mangt kunne fortelles herfra som har krav på stor interesse.

" I4 De var "dø", "hadde sløppe" "N.N. er nå dau". Ellers har forekommet også andre former.

" I5 Det er nevnt om slike tiltak, men kan ikke nevne eksempler. Dette med å holde en speile foran munnen til den døde har jeg hørt, også at det ble forlangt av vedkommende før døden, at pulsårene sk i hand- leddene skulle skjæres av. Fru Gunhild Sørliie som er i 80-årene forteller at da en av hennes nære slekt-

n ninger døde av hjerneslag, ble lægen hentet. Han stakk da hull på en år i pannen i denne hensikt. Det berettes mange triste hendelser om folk som har vært skinndøde, har våknet i kista etter gravferda, og at de så har klart å snu seg for døden endelig nærmet seg. Det fortelles om en mann som var her i bygda. Han hadde faklesyke. Så en vinterdag holdt han på å dra ned høy fra setra. Da fikk han et anfall av denne sykdommen, falt bakover mot lasset, og ble funnet slik stiv, og tilsyneslatende livløs. I denne tilstand ble mannen hentet heim, og lagt på likstrå, Den som var med for "å synge mannen ut"merket at liket hadde en så frisk farge i ansiktet, og fant dette merkelig, men det ble ikke tatt noen særlig stilling til dette. Liket ble anbragt på låven og da i vinterkulde. En tid etter var det gravferd. Da denne grava ble tatt opp igjen viste det seg at liket hadde snudt seg i kista, og det var da slik at mange trodde vedkommende hadde vært skinndød.

5

Avdøde kirketjener Ole Bakke var det som fant at så var tilfelle.

" 17 Øynene ble lukket etter at den døde hadde "andast", Hos enkelte klebet de seg til, men hos andre måtte de legge en mynt over inntil det festet seg.

" 18 Dette med å legge en salmebok, eller bant kjeven opp med et bind var meget alminnelig. Hensiktet var å få det hele i form.

" 19 Nei, det tror jeg ikke var vanlig her.

" 20 Nei, slik har ikke forekommet her.

" 22 Det ble ikke foretatt noe særlig, først sto de pårørende stille ved sengen en tid, det var gråt, og enkle ord ble uttalt. Stort sett var det stille en tid. Så ble vinduet lukket opp, noe som medvirket til at alvoret med døden satte inn med en egen tyngde

" 23 Det var litt forskjellig dette, i de fleste tilfelle ble liket flyttet etter kort tid, andre foretrakk av forskjellige grunner å ha det liggende noe lengere. Det første som ble utført var å vaske liket Så ble det flyttet ut.

" 24 Her var det nestet alltid slik at liket ble lagt i uthuset, og der det var slike da alltid på låven.

" 25 Det var på garden gjerne en likkrakk, den ble også ofte nyttet som slaktekrakk. Her på garden hadde vi en sådan i lengere tid. Liket ble lagt direkte opp på denne uten underlag, inntullet i laken eller lignende. Dette var inntil de fikk laget kista ferdig. Det tok tid å få den da, så tida på krakken ble ikke så kort.

" 26 Den egentlige og rette tolking av dette "å ligge på likstrå" kan jeg ikke med sikkerhet angi ut fra forholdene her, antakelig er det noe innført ved betegnelsen. Noen ordrett sammenheng finnes ikke ut fra gjeldende praksis.

" 27 Halmen ble brent straks liket var flyttet ut. Dette med å brenne likhalm var noe de merket seg. Mange sagn knytter seg til handlingen, f.eks. var det avgjørende i hvilke rettning røyken gikk. Når granner og andre så at halmen ble brent følte de noe eget over seg, det minnet om døden.

" 28 Vanligvis ikke, selv om det en enkelt gang av tvingende grunner kunne arte seg slik.

- 6
- Nr. 29 Som nevnt ble ikke nyttet "likstrå".
- " 30 Som før nevnt var det noe forskjellig med denne tida, men i de fleste tilfelle etter kort tid, bare noen få timer.
- " 31 Det var i gamle dager helst noen bestemte koner som gjorde det. Disse ble da budsendt, og gjorde sitt for å komme så snart som mulig. Gamle folk forteller at her i bygda var det Rønnaug Melgard, Ingrid Veabrenna, Lisbet Lybekk, og kanskje flere. Disse var særmerkte kvinner, bare slike gikk inn for dette.
- " 32 Det foreligger intet bevislig om dette, men det blir nevnt som en antakelse at de i størst mulig utstrekning kledde seg i den farge som passet, den svarte.
- " 33 Håret ble alltid stelt., kanskje vasket og kjemmet. Ved et slikt behov ble liket barbert, neglene klip- pet. Iheletatt var de nøye med dette, og gjorde det de mente var behov for for å få liket i den rette stand.
- " 37 Likvatnet hadde en magisk kraft, og det er forskjellig hva som ble tillagt denne. Det var da slik at enkelte ikke heftet seg ved dette, andre fant det rett å vente med å slå dette ut. Det blir fortalt at på et bruk på vestsida av bygda her var det ei kone som nyttet likvatnet på en fortreffelig måte. Det var så mye veggelus i huset hennes. Da mannen døde valgte hun å nytte likvatnet til å kvitte seg med denne. Hun smurte og skvettet dette rundt om i huset, og dette førte til at dyrene ble helt borte.
- " 38 Her nyttet de uttrykket "å bu", "bunning".
- " 39 "Bunning", "liksvøp".
- " 40 "Sveiplaken" er bruk om dekket under og over liket.
- " 41 Det har jeg ikke hørt om var slik her.
- " 42 Fra først av så langt man husker ble likklærne laget av skjirting. Det ble da klippet opp til et underklede og et overklede stort nok til å dekke hele liket.
- " 43 Det tror jeg ikke ble brukt her. Har ikke hørt om dette.
- " 44 Som nevnt var de første likklær laget av skjirting, senere av lin eller bomull. Hva de nyttet fra aller først av er ikke kjent. Det blir nevnt her at det var av skinn, men noen sikre holdepunkter for dette mangler, det er altså bare noen en har gjettet seg til.
- " 45 Nei, de lå helt sjult. De forekom likevel enkelte

- 2
- Nr.46 tilfelle da de var synlige. Jeg kan selv huske dette. En eldre dame her forteller at det var nokså vanlig at liket fikk noen sprømper på seg, noen regel var dette ikke.
- " 47 Hodebekledningen var litt forskjellig. Det ble nyttet noen enkle luer til damer, men også kapper på hodet, disse ble da smykket med blonder o.l. Mennene hadde også noen luer er noe laget av det samme stoffet som linklærne ellers. Unge jenter og barn hadde en krans, helst nyrtekrans, og det kunne være små blomster i den. Men som nevnt var dette ikke noen så avgjort regel, stort sett slik.
- " 49 Dette er ikke kjent her, selv om det kan ha forekommet.
- " 50 Det er ikke lett å tidfeste dette med nøyaktighet, men jeg har bragt på det rene at slike klær ble nyttet 1902. De kom i bruk omk, hundreårskiftet her.
- " 52 De vanlige som nyttes nå.
- " 53 Ja, betegnelsen svøp nyttes, men også "likklær".
- " 54 Jeg tror det var slik, enkelte ting tyder på det, men det foreligger ikke noe sikkert eksempel.
- " 55 Det har vært, og er slik, at enkelte mener dette. Men noen særlige hensyn blir ikke tatt.
- " 56 Her oppe var mye som knyttet seg til slike forestillinger, men en slik form som denne kjenner vi ikke til.
- " 57 Det har vi grunn til å tro, men jeg har ikke kunne finne noe sikkert om dette.
- " 58 Dette har jeg svart på tidligere.
- " 59 I gamle dager var det trenagler, men senere kom heimsmidde spiker til å feste lokket med, og endelig de skruer som nå er almindelige med korstegnet øverst.
- " 60 Stropper av taug var almindelig i lang tid, før de vi nå nytter kom i bruk. Det er grunn til å tro at fra først av nyttet de vidjer. Dessverre har vi ikke trukket på slike, i våt leire kan de finnes bevart gjennom hundreder av år.
- " 61 Dette har jeg svart på tidligere.
- " 62 Dette har jeg svart på tidligere.
- " 63 Dette svart på tidligere.
- " 64 Dette har jeg ikke hørt om, og her er ikke forekommet tegn på dette.
- " 65 Det var høvelspon. Selvsagt kan det ha vært nyttet annet også, men dette ikke kjent.

- 8
- Nr. 66 Det foreligger ikke noen sikre opplysninger, men i de fleste tilfelle var det her nyttet høvelspon.
- 67 Annet ble også nyttet.
- " Kisten kjøpes ferdig fra verksteder, helst i Hønefoss. Det blir ringt ned, og den kommer med godsruta sammen dagen. Alle kister er kvite.
- " 68 Hvordan dette artet seg i forhistorisk tid er ikke kjent, Senere vet vi ikke om at de la noe ned i kista. Ringer, kunstige tenner, en minneblomst e.l. ble tatt med.
- " 69 Det har jeg ikke hørt noe om.
- " 70 Noen form for slik pynting har jeg ikke kjennskap til, Kanskje kan det ha forekommet.
- " 71 Nei dette kjenner jeg ikke til. Det har ikke forekommet her.
- " 72 Det er fremmet for oss her.
- " 73 Nei, noe for å hindre dette er ukjent her.
- " 74 Ja, dette var en fast regel. De pårørende og slektninger og venner møtte. Det ble sunget salmevers, og gjerne lest fra Bibelen, med en kort tale og bønn. Dette var en gripende og høytidelig handling. Stunden var verdig og gripende. De betegnet dette for "å synge ut" den døde. Det var da gjerne en kjent, verdig og kristelig person de fikk med til å foreta handlingen. Men i mangel på hjelp måtte de nøye seg med en enklere forn, uten tale og bønn.
- "75 Det var litt forskjellig, mange steder var det slik.
- " 76 Jeg har svart på dette tidligere.
- " 78 Her ble kista satt i uthus, i de aller fleste tilfelle på låven. Det ble da pyntet grundig der, ryddet og sopt. Senere inn mot gravferda ble strødd bar og satt barbusker utafør låvedøra.
- " 79 Barsaler eller barhytter ble nyttet. De var meget vakre og tiltalende. Ved gravferder her og andre steder nyttetvi slike. Liket ble da anbragt der før folket samlet seg. Kranser ble lagt på kista og hengt fra seg på innersiden av barsalen. Barsaler eller hytter ble laget på den måten at de formet et bindingsverk i form som et lite hus, åpent i begge ender ved sneiet. På de motsatte sider var det over veggen en tverstang, og det var på innersiden av denne de festet kransene. Bar ble kappet i passende lengder og dette nyttet de til å kle bindingsverket med.

Taket ble holdt oppe av langsgående stenger i passende avstand fra nederst til øverst, og så dekket med bar. Selvsagt var ikke alle slike barsaler like godt og vakkert utført, men stort sett virket de meget tiltalende. De ble plassert på en høveligg ~~plass~~^{sted} ute på tunet. Da var det slik at her holdt de selve sørgehøytida. Det ble sunget, talt, og lagt ned kranser. Helt ned til omkring 1930 årene var dette den mest alminnelige ordning. Da ble det altså ikke noe samvær i kirken. Fra først av betraktet de dette for å være for de mere høyststående. Gamle dager hadde presten ikke anledning til å være med ved gravferder, det var en lærer, klokkeren, eller en kristelig person som holdt talen. Disse er kjent for sin dyktighet. Der kista ble båret ut til vegen var det satt med barbusker, et lag av bar på hver side, og småbar strødd i selve vegbanen. En skikk som har holdt seg helt ned til våre dager er å "bare" ved vegskil etter hovedvegen der gravferda kjører. Det blir da lagt bar på på begge sider, og gjerne noen blomster i sidene. Dette er & for å vise sin deltakelse. Tidligere var det alltid å kjøre med hest til kirken, og det var om å gjøre med et stort følge. Det var om å gjøre "å lage ferð", alle som hadde anledning hertil tok hestene med. Det skulle være stillhet over ferda, ingen måtte nytte bjeller i selen. Min tante som var fra Kjørstad i N. Aurdal, fortalte at hun traff en som kjørte til gravøl, og denne hadde glemt å fjerne bjelle. Hun sa da fra, og han ble meget glad for dette. Det hadde vært leit å komme fram til gravrøls garden slik.

Hestene ble bundet ute på kirkevengen, dekket til for kulden i vinterhalvåret. Når det var lag veg til kirken, var det vanlig å ta inn på et hus i nærheten av kirken med navnet Preststuen. Dette er et meget gammelt hus som er nyttet til mange forskjellige sammenkomster, offentlige møter m.m. Her kokte de kaffe og hadde mat med. Slik var det også ved barnedåp. Stua var i to høgder, den øverste for presten. Her var bort, seng og noen stoler. Nå er det hele omdannet til museum, her er oppbevart av de ting som har hørt kirken til.

- " 81 Ja, slik var det alltid her.
- " 82 Ja, alltid slik.
- " 83 Når liket var lagt i kista ble lokket lagt på, men det ble sørget for en åpning slik at luft kunne trenge inn. Når noen kom for å se liket tok de kokket av. En duk ble lagt over ansiktet. Husker ikke å ha hørt noe særlig navn på den.
- " 84 Bare en liten enkel duk, omtrent av samme størrelse som et lommetørkle.
- " 85 Har ikke hørt noe særlig navn på den.
- " 86 Ja, det hendte ofte. Mange gikk langt for å se liket, barn, ungdom og eldre. Nå er det slutt med dette, kista holdes lukket. Det ble ofte tatt bilder av liket i kista, gjerne med de pårørende omkring. Jeg har i egenskap av journalist vært tilstede ved mange gravferder, og selv tatt mange slike bilder. Nå er det altså slutt med dette.
- " 87 Nei, her er ikke gravkapell, og det arbeides heller ikke for å få reist et sadant. Kirken nyttes til sørgehøytida.
- " 89 Ja, stillhet måtte gjelde over alt.
- " 90 En regel som varer enda er at dansefester ikke må holdes når det er dødsfall i nærheten. Slik også med lignende tiltak av mere festlig art.
- " 91 Det var fra dødsfallet og en passende tid utover. Noe bestemt lengde kjenner jeg ikke til.
- " 93 Noen spesiell sørgedragt var det ikke, men slik at en hadde mørke klær. Noe så helt nøye var det ikke med dette kravet, og er det heller ikke, kanskje mindre nå enn før. Folk hadde heller ikke anledning til å velge klær til forskjellig bruk i gamle dager. "en regelen var at om mulig svart tøy.
- " 94 En eldre kone her jeg har spurt etter dette svarer at dersom det hadde god råd var det slik, ellers ikke.
- " 95 Nei, ikke så direkte. På garden Hjelle i Aurdal var det ei tenestjente som hadde mist mor si, og sorgen var stor. Da sa kona: Du må sjå å gløyma dette, du får henne ikkje att". Lignende kan ha forekommet.
- " 96 Nei, det er ukjent her.
- " 97 En eldre kone svarer: Ved å synge salmer og lovsange, og forme bønner om hjelp.

- //
- Nr.98 Nei det var ikke vanlig her.
- " 99 "Gravrøl" og "begravelse" om hverandre.
- "I00 Dette har jeg svart på tidligere.
- "I03 Lys ble nyttet. Det ble satt et bord ved hode-
enden av kista, og på dette plassert 2 lys i staker,
og med svarte sløyfer.
- " I05 De kunne bli stående igjen når høytida var ute i
det fri, eller de ble båret foran kista til hovedve-
gen. Var høytida inne gikk de med lysene foran ut.
- "I06 Litt forskjellig med dette, etter som det passet.
- I I07 Enten bare utafor huset, eller opp til hovedve-
gen.
- " I08 Det ble ikke gjort noe særlig med dem.
- " I09 Nei slik har det ikke vært her.
- " II0 Her har det ikke vært slike våkenetter.
- " II2 Her har det ikke forekommet gråtekoner.
- " II3 Nei, så vidt jeg vet var det som vanlig.
- " II4 I gamle dager hadde presten ikke anledning til å
være med, nå derrimot er dette vanlig. Det er nå
bare et kort samvær ved båra før avreisen, det blir
sunget, og presten holder en kort tale. Så går turen
til kirken der sørgehøytida holdes.
- "II5 Omkring 1940
- "II6 Dette har jeg svart på tidligere.
- "II7 Nei, dette har ikke forekommet. I gamle dager hadde
de drikkevarer i gravrøllene, enkelte ganger rikelig.
- "II8 De vanlige drikkevarer den gangen.
- "II9 De nære slektninger, f.eks. sønnene på garden.
- "I20 Slik også nå. Fast skikk dette.
- "I22 Liket skulle bæres ut med fotenden først.
- "I23 Dette har jeg ikke hørt noe om her.
- "I24 Her tror jeg ikke dette er forekommet. Det fore-
ligger intet som tyder på det.
- "I25. Ja dette er svart på.
- "I26 Når det var i barsal. Men de kunne nok sette
kista fra seg og samles til sørgehøytid rundt den
uten barsal også.
- "I27 Nei, de fikk ikke dram eller annen bevertning.
- "I28 Dette har ikke forekommet her.
- "I29 Nei, det var gjerne et stort følge.
- "I30 Tror at her har de alltid vært med, det foreligger
ikke noe som tyder på noe annet.
- "I31 Det beror selvsagt på den rette vurderingen, men
slik er det gjerne.

- 12
- Nr. I32 Her har jeg svart tidligere, bortsett fra at såkalt "æresport" ble reist ved inngangen. Den var i forskjellig utførelse, enkel ved å bøye to tynne granbusker mot hverandre, men mere fyldig ved å kle disse med bar. Øverst et skilt med navnet til den avdøde og ordene "Farvel" e.l. Enkelte var flinke til å lage slike skilter.
- "I34 Det har vært almindelig i lengere tid.
- "I35 Slekt venner, og det er vanlig for alle som har anledning hertil og bor etter ruta gravferda tar fram til kirken.
- "I36 Denne regelen er ikke fulgt her, de henger gjerne lengere.
- "I39 Likfølget standet ikke ved hver gard, og det ble ikke vinket eller hilst.
- "I43 Nei, slikt har ikke forekommet her.
- "I45 Om vinteren ble den satt på slede, og om sommeren på en lassvogn, intet underlag. Nå nyttes biler
- "I46 Den skulle helst være svart, men de nyttet sin egen hest uansett farge.
- "I48 Det var og er vanlig på turen til kirken, derrimot ikke på heimvegen. Med hester kunne det av og til kjøres fort.
- "I49
- "I50. Det var helst mann på garden, eller en av de nærmeste til avdøde,
- "I51 Ja, dersom det var kort veg, ellers satt han seg foran på kista.
- "I54 De gamle la mye i dette, men det foreligger ikke noe direkte om dette fra stedet her.
- "I55 Noe slikt har ikke vært nevnt her.
- "I56 De samme som bar den ut fra garden.
- "I57 Nei, det var ikke behov for det her. Bortsett fra dette var at de i gamle dager selv kastet igjen grava, og da ble nyttet spader som ble oppbevart i kirken. Nå er det et senkeapparat som oppbevares der. Senkeapparatet er en gave.
- "I59 De samme som bar den ut fra heimen.
- "I60 Nei, det forekom ikke her.
- "I61 Ja, og det gjør han framleis.
- "I62 Tror ikke det har forekommet her, kista blir båret direkte inn til grava, nå etter høytida i kirken. Altså først bæres kista inn i kirken, derfra ut til grava.
- "I64 Tidligere, men ikke nå.

- 13
- "I65 Slik har det ikke vært her, direkte bort til grava.
- "I66 Ja, det var fast skikk. Nå blir det ringt etter jordfestelsen.
- "I67 Jeg har undersøkt dette, men det er ikke mulig å finne ut når. Det var da før århundreskiftet. Ant.lenge før.
- "I68 Nei, bare "graver".
- "I69 Det vet en ikke så nøye, men det var antakelig de pårørende.
- "I70 Som nevnt var det de mannlige deltakere som fylte grava igjen.
- I7 I Fra først av foregikk jordfestelsen senere, og da gjerne for flere på en gang. Grunnen til dette var den at det manglet prest ved gravferda, og de var derfor henvist til å vente til han kom for å holde messe. Det ble da sunget ved graven før og etter handlingen. De pårørende var da om mulig tilstede.
- "I72 Det kan jeg ikke svare på, men den ble betraktet som en verdig akt.
- "I73 Nei, det tror jeg ikke var vanlig her.
- "I74 Etter leilighet pyntet de, sørget for enkle gravkors av tre og metall m.m.
- "I75 Det er da helst i sommerhalvåret de pynter, hver for seg, og ved samlet tiltak. Det blir solgt blomsterhelsinger, og nettoen av dette går til utsmykking av kirkegården. Mange verdifulle gravstøtter er reist til minne om de døde. Juleaften setter de små jutre med lys på gravene. Dette innslag virker meget tiltalende.
- "I76 Ja, samme stell og samme likklær.
- "I77 Løftes over muren, og gravlegges i et hjørne av kirkegården. I eldre tid bare utafør kirkegårdsmuren. Det fortelles om at da det var behov for ei grøft ut fra kirkegården, og den ble tatt opp fant de ei kiste, og i den hadde ligget en meget stor mann, etter forholdene må en gå ut fra at det var en "illgjerningsmann". Den siste som ble gravlagt på denne måten har var ei kvinne som hengte seg. Hun ble gravlagt sent på kvelden, de som var med sa det virket så trist.
- "I78 Dette er ukjent her
- "I80 Det foreligger intet som viser at disse fikk særlig plassering.
- "I81 Om dette har jeg hørt at når dette var mulig la de disse ned i grava til en annen. Ellers ble de gravlagt på vanlig måte. Noe særlig

gravferd var det da ikke. Det blir fortalt at i kirkemuren her ble funnet rester av et slikt barnelik. Dette kan være stukket inn der. Men det går også sagn om at da svaredauen herjet, ble det ved en kirke besluttet å ofre et menneske for å mildne gudenes vrede. Kanskje falt dette på et barn, men hvor dette hendte kan jeg ikke med sikkerhet nevne. Har ihverfall hørt at det var ved en annen kirke. Men det kunne jo tenkes at noe lignende ble forsøkt her.

- Nr. I82 Det er "gravrøl" eller "begravels".
- " I83 Det var i gamle dager de bad inn til et slikt samvær. Det siste "bearlaget" som det ble nevnt, var på garden Bronbakke. Det var helst noe utvalgte menn som gikk om med innbydelsen. Det blir nevnt Torgrim Skinningsrud og Østen Skinningsrud, men det var da flere. Om disse nyttet et bestemt ritual vet jeg ikke. Min tante, Gjertrud Kjørstad fortalte at det var vanlig. Her holdt de en andakt og sang til, ihvertfall var dette tilfelle for Torgrim Skinningsrud. Om de øvrige gjorde dette har jeg ikke klart å bringe på det rene.
- " I84 Det ble nok tatt andre hensyn her, bl.a. ut fra hensynet til utvalget . Det var gjene noe som ble betegnet for "beargrend", som omfattet det distrikt som av forskjellige grunner falt naturlig inn. Helt til våre dager er det en viss krets som "sogner" til stedet. Slektsforhold kunne gjøre at det kom tilreisende fra andre mere fjerntliggende steder ved en anledning som denne.
- " I85 Det tror jeg ikke var tilfelle her, det foreligger intet som tyder på det.
- " I86 Her tror jeg ikke det ble fulgt noe strengt ritual, selv om han nok fulgte visse linjer.
- " I88 Han ble bevertet. Det hørte med til en viss "æresbevisning" å bli innbudt, og det fulgte visse plikter med dette.
- " I89 Senere ble det vanlig med bedebrev. Det var da slik at enkelte kostet på trykte brev med sorte kanter på arket og konvoluttet. Disse tror jeg også var å få kjøpt, slik at en selv bare skrev navnet til innbyderen og den innbudte*. Jeg kan huske min far fikk et slikt brev da jeg var liten

gutt. Jeg fant dette så gripende. Denne skikken holdt seg de første ti-år av dette årh.

Nr. I90 I gamle dager var det store gravrøl. Dette gjelder da for dem som hadde anledning hertil av økonomiske og andre grunner. Den store klasseforskjel som den gang gjorde seg gjeldende førte til at forholdene var helt forskjellige også på dette område. De store gravrøl kunne vare opp til 3 dager. Da ble det spist og drukket. På små steder var det enkelt, og da bare den ene dagen. Felles for alle var ønsket om å gjøre samværet så godt som mulig.

" I91 Det var da forskjellig. I de store lag middag, og annen bevertning. Og hertil kom rikelig med drikke, heimbrygt øl og brennevin. Dette med ølet og brennevinet hørte med, og det fortelles om anledninger med alt for rikelig skjenk.

" I92 Det har ikke forekommet noe som tyder på dette. Det vanlige til middag var, etter det fru Karine H. Grøv, som er en av dalens eldste, forteller, kål kokt ut av gammelt kjøtt og flest, tilsatt erter m.m. Kraftig og god mat i pakt med datidens forhold.

" I93 Slikt tror jeg ikke forekom her.

" I94 Nei, derrimot var det vanlig for disse å støtte ved å yde hjelp og lignende.

" I95 Nei, slikt har ikke forekommet her, men det var da slik at såfremt ikke noen direkte nødvendig arbeide hindret, var alle i grenda med, og da ble det ikke utført videre arbeide der.

" I96 Ja, det var fast regel med sendinger. Nevnte fru Grøv forteller at det var kalvelår, smørkopper, ost, prim og annen mat. Kaker derrimot ikke.

" I97 Det var noe forskjellig etter som det passet inn. Sendinger ble sendt f.eks dagen før gravrølet, men de ble også tatt med gravrølsdagen. At de som bragte sendingene hadde egen dragt var ikke vanlig her, men ved slike anledning forsøkte alle ~~sikke~~ anledning å kle seg i mørke farger. Men ikke alle hadde anledning til å følge denne regelen. Min tante, Gjertrud Kjørstad fortalte at det var regel at tjenerfokka gikk med sendingene, og da dagen før gravrølet, og fikk da bevertning der. De pyntet seg da på beste måte, og besøket ble betraktet som deres andel av ~~by~~ gravrølet.

- Nr. 199 Jeg har ikke hørt om noe slikt her, og sendingens art var heller ikke egnet hertil. Det eneste som jeg kjenner til var de vakkert utskårne smørformer. De som hadde smør med nyttet disse, slik at smøret kunne settes fram på bordet rikt utsmykket.
- " 200 Her kjenner vi bare til små og store sendinger, alt etter som vedkommende hadde evne og trang til å yte.
- "201 Det kan være mye å fortelle her. Gradvis og i pakt med utviklingen er vi bragt fram til den ordning som nå gjør seg gjeldende. Bevertningen er en annen, og her er dette med sendinger nesten helt slutt. Sendingskikken holdt seg her nokså lenge. Sterke drikke forekommer nå ikke. Gravferda varer ikke mere en en dag. Fra de hyggelige samvær i heimen til avdøde, er det nå vanlig å samles på pensjonater til minnesamvær etter jordfestelsen. Denne ordning er den vanligste nå.
- " 202 Her tror jeg at alkoholforbruket dabbet av etter hvert, og en må meget langt tilbake i tida før enn finner at slik servering var vanlig.
- " 203 Ja. det tror jeg også er tilfelle når det gjelder sendinger, men heimebryggingen holdt seg sikkert like lenge ut fra hensynet til å skaffe det som trengtes til bryllupper, kanskje lengere. Det foreligger da ikke noe som kan klarlegge dette.
- " 204 Ja, og det er nå helt vanlig. Istedet for krans nyttes også blomsterhilsener, inntekta ved salget går til forskjønnelse av kirkegården.
- " 205 Tidfeste dette er ikke mulig, men kranser var vanlig lenge før århundreskiftet.
- " 206 Fra gammelt av ble kransen alltid lagt heime, og da av bar, lyng o.l. Vanskelig var det om vinteren med tele og stor snø å skaffe det som trengtes til dette, og enkelte var forsynlige nok til å hente inn noe til bruk i påkommende tilfelle. Heimelaga kranser kunne være vakre. De ble bundet rundt en tykk tråd i avlang form. Blomster ble festet i. Om vinteren var det vanskelig å skaffe blomster, og det var vanlig å låne hos andre som hadde slike i stuene sine
- "2"07 Sløyfer ble nyttet, og nyttes, men ikke alltid tidligere, De hadde form som de vanlige nå, selv om kvaliteten og trykningen var noe simplere.

- Nr. 208 Nei, ikke på kista, men oppå på grava etter at denne er fylt igjen. I gamle dager da jordfestelsen foregikk seinere enn gravrølet, la de ved denne anledning ned kranser, om mulig var disse tatt av og oppbevart, ellers laget de nye.
- " 209 De blir liggende til de visner, og da fjernet av pårørende.
- " 210 Bevertningen nå er forskjellig. Enkelte velger middag, og så kaffe etterpå, andre har servering av kaffe og sjokolade (kakao) og kaker, smørbrød o.l. Gjerne da Karbonaer med potetstuing o.l. Utvalget kan være litt forskjellig etter som vedkommende ønsker og har anledning til.
- " 211 Som nevnt er det nå mest ~~vanlig~~ almindelig med minnesamvær på hotell eller pensjonat.
- " 212 Det kan jeg ikke tidfeste, men det er lenge før århundreskiftet.